

GRASDUYNEN IN DE VELDEN DER WETENSCHAP

door Drs E. J. Flipse

De beide pennevruchten van de Heer van Duyn, voorkomende in het M.A.B., resp. van Mei 1948 en van November 1948, aangaande de vervangingswaarde behoeven m.i. nog enig commentaar.

Het eerste artikel bestond uit een 9-tal „opmerkingen”, het tweede artikel is een naschrift op de critiek, welke Drs G. L. Groeneveld op deze „opmerkingen” heeft gegeven.

Beide artikelen geven m.i. blijk van een gebrek aan inzicht aangaande de betekenis van het wetenschappelijk onderzoek in het algemeen en van de resultaten van de wetenschappelijke beoefening van de bedrijfshuishoudkunde in het bijzonder.

Drs Groeneveld heeft m.i. duidelijk gemaakt hoe weinig diepgaand het inzicht is, dat de Heer van Duyn demonstreert in de kostprijs- en waardeproblemen.

Het naschrift van de Heer van Duyn bij de opmerkingen van Drs Groeneveld toont aan, dat het eerste artikel geen „ongelukje” is geweest, nu wij wederom lezen, „dat de verkondiging van de leer der vervangingswaarde wel eens aan de overschatting van de toepassing in de praktijk schijnt mank te gaan.” De critiek is kennelijk aan de Heer van Duyn voorbijgegaan.

Ik meen daarom er goed aan te doen allereerst nader in te gaan op de betekenis van de resultaten van het bedrijfseconomisch onderzoek.

De Heer van Duyn heeft zijn opmerking 9 (Mei-nr.) aangevangen met de zin:

„In de praktijk zal de theorie van de vervangingswaarde, al is deze van „veel betekenis, niet haar stempel kunnen drukken op het gebeuren, op „de prijsvorming (en dan bedoel ik „vrije” prijsvorming).”

Hier begint geloof ik het misverstaan van de betekenis van de theorie. Men zou allereerst de vraag onder ogen moeten zien:

„Welke zin heeft de wetenschap der bedrijfshuishoudkunde?”

Ik ben niet volledig, doch op deze plaats meen ik duidelijk genoeg, als ik zeg, dat de beoefenaar van de bedrijfshuishoudkunde de veelheid van verschijnselen op zijn gebied probeert in hun causaal verband te gaan zien. Wanneer hij hier en daar dit oorzakelijk verband kan definiëren (hetgeen meestal eerst kan nadat hij de verschijnselen heeft getracht systematisch in te delen), dan eerst verkrijgt hij enig inzicht, niet alleen in de samenhang van de verschijnselen, welke hij heeft waargenomen, maar ook in de mogelijk te verwachten verschijnselen bij het optreden van bepaalde krachten.

Doordat nu de bedrijfseconomen uit het verschijnsel van de arbeidsverdeling de wet van de continuïteit hebben kunnen afleiden en vaststellen, hebben zij moeten waarnemen, dat binnen het economisch gebeuren deze wet niet in gevaar gebracht wordt indien de afweging van de kostprijs van een product op basis van de vervangingswaarde tegenover de opbrengstprijs van dat product, richtsnoer is voor de bepaling door de ondernemer van zijn deelnemen aan het economisch verkeer.

Het in gevaar brengen van de wet van de continuïteit wil zeggen, dat de behoeftevoorziening van de samenleving niet op het bestaande plan gehandhaafd kan worden.

Zie hier in het kort de theorie van de vervangingswaarde, die er niet naar streeft, of wier erkenners er niet naar streven, om het stempel van deze theorie „op de practijk te drukken”, doch simpel en alleen een gevonden waarheid den volke voorhouden. De theorie vermag aan te geven welke gevolgen het niet toepassen van de vervangingswaarde bij de bepaling van de kostprijs en bij de vaststelling van het uit het productieproces verworven inkomen voor de behoeftevoorziening zal hebben.

Ik vermoed, dat de Heer van Duyn, indien hij deze plaatsbepaling van de theorie overneemt, verschillende van zijn opmerkingen niet alleen anders zou redigeren, maar misschien ook weglaten. De mededeling in zijn naschrift:

„Voorts is de wijze, waarop in de practijk in feite gecalculeerd wordt „en problemen worden gezien, m.i. van meer invloed op het economisch gebeuren dan enige theorie” zou zeker anders hebben geluid.

Ik wil de verschillende opmerkingen van de Heer van Duyn niet nogmaals gaan bespreken. In hoofdzaak deel ik de visie van Drs Groeneveld. Het naschrift echter moet ik m.i. hier en daar nog even bespreken.

a. Onder ad 2 merkt de Heer van Duyn op:

„Nu kan men wel zeggen, dat men een splitsing moet maken in „vervangingswaarde moment ruil en een prijsrisico afzonderlijk moet „zien, maar de practijk splitst nu eenmaal niet om voor de hand liggende redenen”.

Welaan, omdat „de” practijk iets niet doet, moet men dan ook voor de wetenschap dit maar achterwege laten?

Ik ga hier niet in op deze splitsing als zodanig. Het „waarom” en het „hoe” daarvan zouden uitvoerige behandeling behoeven.

Ik sprak hiervoor van de resultaten van de analyse van de verschijnselen. Juist om inzicht te verkrijgen in de samenhang van verschillende verschijnselen zal men ter bereiking van juiste conclusies, de verschijnselen moeten analyseren, d.i. splitsen. Of de practijk in eerste aanleg splitst, is irrelevant. Indien de theorie tot belangrijke conclusies kan komen dank zij de gemaakte splitsing zal men zien, dat de practijk zal volgen zodra zij het, dank zij de theorie verworven, inzicht zich eigen maakt. De analyse van de productieveverschillen naar waardeverschillen en naar efficiencyverschillen is hier al een zeer fraai voorbeeld van. Nadat de theorie gewezen heeft op de verschillende bestanddelen, welke in de rekening „Productieveverschillen” aanwezig kunnen zijn, is men in de practijk er toe gekomen in vele bedrijven deze bestanddelen afzonderlijk te gaan administreren.

b. Te betreuren valt het, dat de Heer van Duyn onder ad 3 de volgende zin als argument meent te kunnen gebruiken:

„Dit bekrachtigt dan echter mijn betoog, dat niet alleen de kennis „van de kostprijs van belang is voor de keus van een rationele productie, maar dat mede de capaciteit een factor in het probleem is.”

Hier is toch wel alle redelijkheid zoek. Hoe kan men tot een kostprijscalculatie komen los van de capaciteit? In het begrip „kostprijs van een product” is voorondersteld, dat de capaciteitsverhoudingen mede in de beschouwing zijn betrokken. Het oorspronkelijk door de Heer van Duyn gegeven cijfervoorbeeld in opmerking 2 (Mei-nr.) was principiëel fout. Ten onrechte trok hij uit een foutief cijfervoorbeeld conclusies. Nu, na een hoffelijke attaque van Drs Groeneveld moet een dergelijke zin als argument dienen. Dit gaat te ver!

- c. Onder ad 8 deelt de Heer van Duyn mede, dat de practische moeilijkheden de kern en achtergrond vormen voor zijn opmerkingen aangaande de leer van de vervangingswaarde.

Ik moet vooropstellen, dat de Heer van Duyn kennelijk moeilijkheden heeft om de leer van de vervangingswaarde te begrijpen. De verschillende boeken door Drs Groeneveld geciteerd, mogen hem op dit punt wat op dreef helpen.

Daarnaast is echter de Heer van Duyn kennelijk ook in moeilijkheden aangaande de betekenis van de theorie van de kostprijs bij de geleide economie en de niet-vrije prijsvorming.

Dit laatste laat zich begrijpen. Belangrijke publicaties zijn over dit onderwerp nog niet verschenen.

Het buiten werking stellen van het prijsmechanisme heeft een verstrekkende invloed op de calculaties zelve en op de betekenis van de calculatie als middel tot berekening van het verdiende inkomen.

Deze moeilijkheden, welke dus voortkomen uit het nieuwe element in de economische verhoudingen, n.l. dat van door de Overheid gefixeerde prijzen, heeft de Heer van Duyn willen ombuigen tot een critiek op de leer van de vervangingswaarde. Dit is onjuist.

Een breder opgezette studie dan de „opmerkingen” van de Heer van Duyn zou nodig zijn om het hier door mij genoemde probleem te behandelen.

Indien een behandeling van dit onderwerp door de publicaties van de Heer van Duyn zou worden uitgelokt, is m.i. een winst behaald door deze publicaties.

Naschrift.

Gaarne maak ik van de gelegenheid gebruik om over het bovenstaande enige opmerkingen te maken.

Het bedrijfseconomisch onderzoek acht ik zeer zeker hoog en met name komt het niet in mij op om de betekenis van vervangingswaarde voor de continuïteit te ontkennen. Ik zou dan evengoed waarde kunnen ontzeggen aan het populaire „waar af gaat en niet (minstens evenveel) bijkomt, dat mindert”. Waarbij ik dan door de geldsluier heen zie, maar de geldbehoefte niet vergeet.

Ik acht het echter daarbij van belang ook te zien naar wat in de practijk gebeurt, wat de gedachtengang is die men daar volgt om dan de theorie (resp. formulering en gangbare opvatting) daaraan te toetsen en de practijk te doen profiteren van de theorie indien daartoe aanleiding is. Er komt dan weleens een onbestemd gevoel bij mij op, wanneer ik over de theorie van de vervangingswaarde hoor spreken op een wijze die zou kunnen suggereren, dat hiermede de steen der wijzen is gevonden in die zin, alsof de ondernemer maar één ding heeft te doen en wel het toepassen van de leer, waarbij men dan over alle practische vragen min of meer heenloopt.

Wanneer ik dan enkele opmerkingen maak over de moeilijkheden waarop de bedrijfsman (en waarlijk niet hij alleen maar m.i. ieder die calculeert en de theorie kent) stoot wanneer hij de theorie consequent in concrete cijfers in een gegeven geval wil toepassen, dan meen ik daarmede nog in genen dele de waarde van het principe te ontkennen. Ik gebruik de theorie dan immers of tracht deze aan de practische mogelijkheden aan

te passen of ga na hoe en of de gedachte toepassing vindt en wat daarvan de gevolgen zijn voor het gebeuren. Ik kom dan tot de conclusie dat de theorie niet zijn stempel op de verschijnselen drukt en dan vraag ik mij af of, gezien de praktijk, de feiten wellicht tot een andere formulering aanleiding geven.

In mijn meer dan 25-jarige praktijk heb ik wel geleerd, dat er nog heel wat meer invloeden en factoren zijn die voor het beoordelen van een transactie of voor het nemen van een besluit van betekenis zijn.

Het behoud van de continuïteit is zeer belangrijk — uiteraard. Maar nu eens zal tot dat behoud nodig zijn: toepassing van de vervangingswaardeleer terwijl dan weer (en de komende tijd zou dat wel eens kunnen leren) het wel en wee van de onderneming resp. de continuïteit juist ervan afhangen of de ondernemer er in slaagt bij de realisatie van het product de vervangingswaarde niet te volgen. Het is werkelijk niet te verwonderen, dat bij dalende prijzen de vervangingswaarde niet zo naar voren wordt geschoven als bij stijgende prijzen. Daarbij is zeer zeker van betekenis dat in tijden van stijgende prijzen niet met vervangingswaarde is gerekend — ik heb elders de noodzaak daarvan reeds betoogd — maar het feit is er nu eenmaal. Het is daarom goed de betekenis van de historische kostprijs niet uit het oog te verliezen — en er eens aan te herinneren dat er gevaren kunnen dreigen indien men nu omzwaait naar calculatie op basis van vervangingswaarde.

ad a) De analyse van „productieverschillen naar waardeverschillen en efficiencyverschillen” is voor mij waarlijk geen onbekend probleem. Echter heeft mijn ervaring (en dat bij prima georganiseerde ondernemingen) mij wel geleerd, dat daarbij de vervangingswaarde op de wijze zoals de theorie dit zegt, niet op de voorgrond staat. Een prijsverschillenrekening, waarop dit dan tot uitdrukking zou moeten komen geeft geen enkele onderneming die mij bekend is en die een prijsverschillenrekening voert het „vervangingswaardeverschil moment ruil”. Dat wil niet zeggen dat men daar vervangingswaarde veronachtzaamt. Men houdt daarmede zeer zeker rekening: maar men past verkoopprijzen zo snel mogelijk aan wanneer prijzen stijgen en zo langzaam mogelijk als de markt dit toelaat wanneer de prijzen dalen. Tot dit laatste dwingen de historische kosten die uit de ontvangsten moeten worden betaald en welke kosten dus ook van grote betekenis zijn.

Drs. Flipse zal nu zeggen: „als men de leer niet volgt is deze daarom nog niet onjuist”. Accoord — maar er zit toch wel iets onwezenlijks in een theorie resp. formulering die met het gebeuren in de praktijk niet in overeenstemming is en die tot zulke praktische moeilijkheden leidt bij een poging tot consequente concrete toepassing in de gegeven formulering.

ad b) Ik meen dat Drs. Flipse hier onder capaciteit iets anders verstaat dan de betekenis die daaraan toegekend wordt in de aangehaalde zin.

Om kort te kunnen zijn, moge ik weder naar elders verwijzen waar ik (zeer algemeen) de kostprijs van een product in volgende formule uitdrukte:

$$K = \Sigma aM + \Sigma b \frac{C + L + O}{n} + \Sigma S$$

De eerste factor stelt de som van de kosten van de materialen voor (a is prijs, M is hoeveelheid). De tweede factor geeft de kosten aan van de verschillende bewerkingen die het materiaal ondergaat of meer in het

algemeen van de prestaties die nodig zijn. Van iedere bewerking of prestatie zijn er dan b nodig, terwijl de onderneming in de kostprijsperiode de beschikking heeft over n van deze prestaties. De teller van de breuk geeft aan de kosten van de prestaties (n). Deze kosten zijn dan gecijferd voor de normale productie n (hoe men deze bepaalt laat ik hier in het midden). De derde factor stelt voor de kosten van stilstand resp. de kosten van prestaties welke welbewust, dus opzettelijk ongebruikt blijven in verband met de productiekeus.

Ik neem nu aan dat Drs. Flipse aan de capaciteit n denkt terwijl het in de aangehaalde zin ging om de capaciteit als vermogen om bepaalde producten te maken, waarbij S meer naar voren komt.

ad c) Ik kan Drs. Flipse verzekeren, dat ik met belangstelling van literatuur kennis genomen heb en neem. Mogelijk dat ik juist daardoor moeilijkheden van consequente concrete toepassing in de praktijk beter heb leren zien. Men kan ook tot verschillende visie of argumentatie komen al naar gelang men de zaak meer bedrijfseconomisch of meer sociaal-economisch bekijkt resp. bij de beschouwing denkt aan de onderneming of aan de ondernemer dan wel aan de samenleving.

Wanneer gezegd wordt, dat het buitenwerkingstellen van het prijsmechanisme een verstrekkende invloed heeft op de calculatie zelve en op de betekenis van de calculatie als middel tot berekening van het verdiende inkomen, dan ben ik het daarmee in zekere zin eens (in het midden latende of er ook onverdiend inkomen is). Men zou ook de fiscus als factor kunnen noemen.

Er kan inderdaad invloed (en dan ongunstige invloed) uitgaan van deze factoren wanneer men bij het calculeren een bepaalde uitkomst voor ogen houdt of wanneer men zich laat leiden door wat Drs. Flipse noemt: door de Overheid gefixeerde prijzen, en daarheen calculeert. (Dat de Overheid in verreweg de meeste gevallen geen prijs fixeert maar alleen maximumprijzen vaststelde of indirect ingreep, is in dit verband onwezenlijk). Er zijn ook gunstige gevolgen geweest: ondernemers die vroeger niet calculeerden werden er nu toe gedwongen en hebben het nut ervan leren inzien, zodat zij voortgaan met calculeren — al zijn dan deze calculaties dikwijls gebrekkig.

Ik bekijk de zaak dan door de bril van de ondernemer die in de eerste plaats zijn onderneming en het belang daarvan ziet (menselijk begrijpelijk). Drs. Flipse heeft mogelijk meer gedacht aan de betekenis van kunstmatige prijzen voor calculaties gezien in hun betekenis voor de samenleving zodat hij spreekt over de betekenis van de theorie van de kostprijs bij de geleide-economie en de niet-vrije-prijsvorming. Dit onderwerp heb ik ook aangeroerd omdat men vanzelf daartoe komt gezien de belangrijke plaats die de onderneming resp. de ondernemer in het huidige bestel inneemt. De prijsvorming gaat via de onderneming. Ik heb elders getracht bij een beschouwing van het verband uit te gaan en laat dit hier dus rusten.

Ongetwijfeld zal het kunstmatige van de prijzen (kunstmatig, wanneer men „vrije” prijsvorming natuurlijk of reëel waarderend acht) niet uit het oog verloren mogen worden.

Nu is voor mij de „vrije” prijsvorming maar een „min-of-meer-vrije” prijsvorming. Literatuur over de beperkte concurrentie enz. is er voldoende om aan te tonen (indien Drs. Flipse alleen maar literatuur aanvaardt) dat ik in deze opvatting niet alleen sta. Ik ben er in aansluiting daarop dan ook niet zo direct van overtuigd, dat „sociale” kostprijscalculaties bij

„geleide economie” zoveel zullen verschillen in wezen van die bij wat men „vrije” economie pleegt te noemen — waarbij ik dan natuurlijk niet denk aan de erbarmelijk slechte calculaties die men thans nog bij vele (ook belangrijke) ondernemingen maakt — indien er iets gemaakt wordt dat de naam van calculatie verdient. Natuurlijk zijn er vele tussenvormen tussen de uitersten van „geleide” en „vrije” economie te denken, maar dat is in dit verband m.i. niet wezenlijk: ik vraag mij af of prijzen niet steeds iets kunstmatigs in zich hebben.

Ik zou mij kunnen indenken, dat bij „geleide” economie de vervangingswaarde een andere inhoud krijgt omdat deze dan wellicht de sociale reconstructiewaarde zou zijn. De (onderlinge verreken)prijzen kunnen welbewust dan afwijken zowel van de historische als vervangingswaardecalculatie. In „Enkele problemen van Centrale Planning” noemt Prof. Tinbergen nog „gefingerde prijzen”. De verschillen kunnen het gevolg zijn van een sociale achtergrond, van heffingen (passende in het belastingstelsel bij geleide economie), bijdragen enz. maar kunnen ook door toevallige oorzaken zijn ontstaan, omdat nu eenmaal (evenmin als bij „vrije” economie) de voorcalculaties wel niet precies zullen stemmen met de nacalculaties. Ik neem dan maar even aan, dat men voor de prijsbepaling van voorcalculaties gebruik maakt of deze althans als richtsnoer gebruikt.

Nu is het wel bekend welke moeilijkheden hier liggen. Reeds in 1902 verscheen van Pierson in *De Economist* een beschouwing over „Het waardeprobleem in een socialistische maatschappij”¹⁾ en daarbij is het niet gebleven al zegt van der Mensbrugge m.i. mogelijk terecht „A ces questions les économistes neerlandais n'ont pas répondu d'une manière systématique”. Ik ga er hier niet op in. Ik volsta slechts met op te merken, (in verband met de zaak waarom het gaat) wat ik elders reeds gezegd heb nl. dat zoals bij elke onderneming bij „vrije” economie minstens evenwicht moet zijn (en zelfs een surplus) met het oog op de continuïteit, bij de „geleide” economie een toestand kan ontstaan waarbij dit evenwicht gezocht moet worden voor de bedrijfshuishoudingen in totaal of in grote complexen — uiteraard ook weder rekening houdende met een surplus voor uitbouw. Indien ik nog eenmaal naar elders moge verwijzen om kort te blijven: daar heb ik gewezen op de grote betekenis van het systeem van variabele budgettering voor het probleem, omdat men met dit systeem inzicht kan krijgen in de verschillen en de aard daarvan.

Het is een groots, maar gecompliceerd probleem en na theoretische oplossing zijn de praktische bezwaren nog legio. Dit alles is echter hier niet aan de orde en in mijn beschouwing moet ook geen waardering voor „geleide” economie positief, hetzij negatief gelezen worden.

Ik hoop gaarne het hierbij te kunnen laten.

v. D.

¹⁾ Zo belangrijk geacht dat zij in het Engels werd vertaald en nog in 1935 werd gepubliceerd in „*Collectivist Economic Planning*” Edited with an Introduction by F. A. von Hayek, tesamen o.a. met een bijdrage van von Mises: *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth* e.a.

v. D.